

MIKROHISTORIE OG AKTØR-NETVÆRKS-TEORIER:

KONTEKST, REPRÆSENTATION OG RELEVANS

■ BO FRITZBØGER

ONSDAG DEN 30. JUNI 1734 – EN MIKROHISTORIE?

Ad vejene nordfra nærmede mænd i små grupper sig langsomt.¹ De var på vej til Frisholt en snes kilometer sydøst for Viborg; centrum i det gods, der ejede deres fæstegårde. Solen stod allerede højt på himlen, men fuglenes sang var endnu ikke helt forstummet. Det var en sommermorgen den 30. juni 1734. Fra omegnens landsbyer kom de: fra Sahl, Nøddelund, Gullev, Gerning og Danstrup. Nu havde de lagt sognekirken i Sahl bag sig og var på vej den sidste kilometer ned ad bakken sydover. De skulle denne onsdag udføre noget af det markarbejde, som var en del af betalingen for deres fæste.

Der var sendt bud efter dem dagen før. Det var midsommer og tid at slå de græsklædte striber mellem hovmarkens korndækkede agre, de såkaldte *bårer*. To mand kom fra hver gård, og de skulle som vanlig indgå i tre hold à 8 mand. De fire forreste skulle slå, mens de fire bagved skulle rive og stakke det afslåede græs. De mødtes på gårdspladsen, der var lukket inde mellem tre lange avlsbygninger og et lavt, trelænget stuehus mod syd.

Da de efter at have holdt samling skulle til at begive sig ud til Storhaven, hvor hovmarken og skoven mødtes, kom ladefogden Niels Justesen med nye ordrer fra forvalteren Hans Rosborg: I år skulle de ikke slå bårerne på tværs, som de altid havde gjort, men på langs fra den smalle ende. Underligt!

Ladefoged Justesen insisterede: Der var ikke noget at diskutere. Men det mente Mikkel Christensen fra Sahl nu nok, at der var. Mens han svor, at de aldrig ville slå bårerne på langs, trængte han og de andre bønder med hævede leer ladefogden og forvalterens tililende femtenårige søn Hans Thansen helt hen til hovedgårdens prydhave, der lå bag ved stuehuset. Det var ved at blive ondt nu. Hans var

---

¹ Det følgende optrin har tidligere været kortfattet skildret i Henrik Stevnsborg: Fra den store Udfejlsesfest til Tømmerstrejken: om førindustriell, folkelig protest i København i sidste halvdel af det 18. århundrede, *Fortid og nutid* 28(4), 1980, s. 570-599, s. 599. Strejken og dens konsekvenser er beskrevet i Landsarkivet for Nørrejylland: Nørrejske Retsbetjentesarkiver før 1919: Frisholt Birks Tingbog 1721-35, s. 149v ff. Jeg takker Dorthe Gert Simonsen og en meget konstruktiv anonym fagfællebedømmer for kritiske læsninger og givtige kommentarer til tidligere versioner af denne artikel.

bange, og han fik i sin nød en af de fremmødte bønder, Søren Josefsen fra Vinkelholm, til at nørkle et bræt ud af det høje plankeværk omkring haven, så han, som den spinkle dreng han var, kunne redde sig i sikkerhed. Inde fra haven fulgte han bekymret, hvordan de ophidsede bønder alle som en hængte deres leer på plankeværket, idet Mikkel Christensen med høj røst råbte, at "hvem som annammer sin høle fra dette sted, den hænger på, skal straks høleen af os blive sønderslagen". Efter længere tids råben, faldt der så småt ro på gemytterne, og Hans kaldte på ladefogeden, at han skulle pålægge formanden for hvert hold at idømme de andre en pant på 8 skilling, hvis de ikke slog på den rigtige led. Mikkel Christensen råbte straks tilbage, at "da skal fanden føre dem fra os, som kommer at pante".

Flokken trak igen om ad gårdspladsen til, hvor de forlangte at komme til at tale med den unge Hans Thansen, som åbenbart repræsenterede sin far, forvalteren. Da denne en anelse utryg åbnede hoveddøren midt på hovedbygningens facade og trådte ud i den lille gård, mødte han den 64-årige fæster Søren Iversen fra Sahl: "Det er ligesom i går, der kunne vi ej se, hvad jeres husbond var for en. Havde han duet noget, havde han lige så vel som andre taget dem i forsvar, da de var i kongerejse". Hans tog spagt til genmæle, og beordrede ladefoged Justesen til at smide Søren i arresten. Så blev der igen en mumlen i flokken. Peder Iversen, Søren's bror, kom med hånden udfordrende i siden helt op til Hans og sagde: "Tag mig med og sæt i hullet".

Så brød helvede løs. Hans Thansen løftede sin pisk og fægtede med den i luften for at forsvare sig, indtil bonden Christen Nielsen Degn resolut tog den fra ham og forsøgte at brække den over sit knæ. Det var imidlertid sværere end som så, og i stedet svingede han til sidst pirken i en lang bue op på husets tag med ordene "*lad hende ligge der*". Men da blodet nu var i kog, greb han også sit strygestål og knækkede det midt over under de frygteligste grimasser. Helt let var det øjensynlig heller ikke.

Efter en tids fortsat råben tog de alle deres leer ned af plankeværket på en gang. Da Hans Thansen formanede dem, at de skulle forlade gården, vendte de ham pludselig ryggen, og hoppende og springende løb de i samlet flok ud fra gårdspladsen, mens de højlydt råbte "krucifiks" efter ham.

Da hovbønderne var vendt hjem, besluttede mændene i Sahl, at de den følgende dag ikke ville møde to mand fra hver gård, sådan som befalingen lød, men fire. Og den beslutning sendte de besked om til nabobyerne i den rækkefølge, som sædvanen foreskrev: fra Sahl til Bøgeskov, fra Bøgeskov til Gullev, fra Gullev til Gerning og fra Gerning til Danstrup. På den måde behøvede ingen at gå længere end til nabobyen med bud.

Næste dag mødte bønderne fra de fem landsbyer derfor frem med dobbelt styrke på hovedgården. Men selv om Mikkel Christensen fra Sahl igen gik forrest og sagde, at "vi vil absolut slå alle sammen eller gå hjem alle sammen", så lykkedes det til sidst ladefogden at splitte dem så meget, at halvdelen vendte hjem igen, og bårernes græs blev slået.

MIKROHISTORIENS KENDETEGN

Den foregående historie fra Frisholt kan betragtes som eksempel på såkaldt *mikrohistorie*.² Med udgangspunkt i den vil jeg i det følgende diskutere sammenhængen mellem undersøgelsesgenstandens repræsentativitet og mikrohistoriens relevans, idet jeg vil argumentere for, at mikrohistorikere har meget at vinde ved at lade sig inspirere af såkaldte Aktør-Netværks-Teorier.

Mikrohistorie dækker som analyseform en bred vifte af historiske forskningsstrategier og formidlingsgenrer. I den ene ende af spektret finder vi historisk-antropologiske undersøgelser med hovedvægt på klassisk socialhistoriske problemstillinger og udstrakt brug af kvantificerbare informationer, såkaldte *Community Studies*.³ I den anden en lang række repræsentanter for *Ny* (dvs. post-strukturalistisk) *Kulturhistorie* med særlig interesse for kvalitative analyser af betydningskonstruktion.⁴ Ved emnets forankring i en i tid og/eller rum lille skala gør denne form for mikrohistorie eksplicit op med det ellers dominerende nationalstatsperspektiv.⁵ Og eftersom al erkendelse anses for historisk situeret, anfægter den i sit udgangspunkt overhovedet muligheden for meningsfuldt at skrive "store fortællinger".⁶

Det er indlysende, at Frisholt-historien deler mikrohistoriens stærkt koncentrerede analyseskala.⁷ Hændelserne er snævert lokaliseret i både tid og rum, og historien er beslægtet med (om end slet så farverig som) et klassisk eksempel på

² Gode eksempler på dansk mikrohistorie er Bjarne Stoklunds skildring af Kallehavehusets historie (*Huset og skoven. Et sjællandsk husmandshus og dets beboere gennem 300 år*, Højbjerg: Wormanium 1980) og Tyge Kroghs beskrivelse af sjællandske natmænds tilværelse i 1700-årene (*Det store natmandskomplot. En historie om 1700-tallets kriminelle underverden*, København: Samleren 2000).

³ Som to ret forskellige danske eksempler kan nævnes Palle O. Christiansen: *A manorial world. Lord, peasant and cultural distinctions on a Danish estate 1750-1980*, København: Scandinavian University Press 1996 og Hans Henrik Appel: *Tinget, magten og æren. Studier i sociale processer og magtrelationer i et jysk bondesamfund i 1600-tallet*, Odense: Odense Universitetsforlag 1999.

⁴ F.eks. Peter Henningsen & Ulrik Langen: *Hundemordet i Vimmelskafte og andre fortællinger fra 1700-tallets København*, København: Jyllandspostens Forlag 2010. De to mikrohistoriske poler modsvarer i nogen grad tillige en skelnen mellem en tysk-engelsk-fransk og en italiensk-amerikansk tradition, Liv Egholm: *Rejseberetninger som kulturelle tegn, en mikrohistorisk undersøgelse af mødets betydning i teori og praksis*, Utrykt Ph.d.-afhandling, Syddansk Universitet 2005 <http://www.historienu.dk/Forskningsportal/Rejseberetning.pdf> (1. november 2011), s. 28.

⁵ Michael Harbsmeier: Mikrohistorie – et plaidoyer, *Den jyske Historiker* 85, 1999, s. 7-19, påpeger (s. 7 f), at mikrohistorien og globalhistorien er fælles om at være post- og paranational.

⁶ Feltet er hvad angår både tematik, metode og teoretisk fundering langt bredere, end det her er muligt at gøre rede for; se Palle O. Christiansen: *Kulturhistorie som opposition. Træk af forskellige fagtraditioner*, København: Samleren 2000.

⁷ Det er Liv Egholm, der opregner de fem karakteristika for den mikrohistoriske undersøgelse, som vil blive anvendt i det følgende: skalaen, den tætte beskrivelse, en ideel synsvinkel "nedefra", fokus på det ikke umiddelbart forståelige samt slutninger ved hjælp af såkaldt

mikrohistorie såsom Natalie Zemon Davis' fortolkning af en gammelkendt historie om bonden Martin Guerres forsvinden og genkomst i 1500-tallets Frankrig.⁸

Jeg har endvidere i min gengivelse af tingbogens referater af hændelsernes retlige efterspil valgt at skildre bøndernes bevægelser temmelig detaljeret. Derved følger jeg som de fleste mikrohistorikere antropologen Clifford Geertz's (fra Bronislaw Malinowski overtagne) ideal om en semiotisk opmærksom *thick description*, der er "interpretive; what it is interpretive of is the flow of social discourse; and the interpreting involved consists in trying to rescue the 'said' of such discourse from its perishing occasions and fix it in perusable terms".⁹ For i enhver bevægelse eller ytring kan der ligge tegn af betydning for tolkningen af begivenhederne.¹⁰ Unge Hans Thansens flugt gennem plankeværket må være udtryk for, hvor truende han fandt stemningen på gårdspladsen. Omvendt var pøblen altså ikke mere ophidset, end at Søren Josefsen havde lejlighed til at hjælpe ham. Måske var bøndernes råb og trusler mest på skrømt? Eller præcis dén form protest, som den socialt-performative værktøjskasse aktuelt rådede over.

I et forsøg på at reducere de uheldige følger af mine egne forudindtagne tolkninger har jeg så vidt muligt benyttet kildeproducentens eget ordvalg.¹¹ Skildringen fra Frisholt medtager således alle dele af tingbogsteksten, som angivelig gengiver direkte citater. Den anlægger altså i en vis forstand, i overensstemmelse med god mikrohistorisk skik, "the native's point of view".¹² Men det var måske en lidt kættersk overvejelse værd, om en ordret gengivelse in extenso af tingbogsteksten fra Frisholt Birk i det hele taget havde været mere informativ end min redigerede, fortolkende sammenfatning. For birkeskriveren var jo i sagens natur en central aktør. Ved overdreven tekstnærhed fraskriver historikeren sig imidlertid i yderste konsekvens muligheden for at fortolke.¹³ Og der skal jo brød på bordet.

Til gengæld byder mikrohistorien på betydelige narrative potentialer.¹⁴ I slægtskab med klassisk kulturhistorie anlægger den således ofte en billedskabende næsten skønlitterær skrivestil. Faktisk er god mikrohistorie ofte så velskrevet og oplagt fortalt, at den kan være vanskelig at skelne fra værker af den gamle kulturhistories uovertrufne formidlere som Troels-Lund og Hugo Mathiessen. Det er i et afmægtigt ønske om som de at fremmane historiens totalitet,

---

abduktion; Liv Egholm: Mikrohistorie, *Den Jyske Historiker* 85, 1999, s. 20-46; Egholm: *Rejseberetninger*.

⁸ Natalie Zemon Davis: *The Return of Martin Guerre*, Cambridge Mass.: Harvard University Press 1983.

⁹ Clifford Geertz: *The Interpretation of Cultures*, New York: Basic Books 1973, s. 20f.

¹⁰ Anna Green: *Cultural History*, New York: Palgrave MacMillan 2008, s. 59.

¹¹ Palle O. Christiansen: Forståelsen af det anderledes, *Historisk Tidsskrift* 2001, s. 111-145, s. 114ff.

¹² Begrebet stammer fra Geertz: *The Interpretation*.

¹³ Egholm: *Mikrohistorie*, s. 30.

¹⁴ Christiansen: *Kulturhistorie*, s. 210ff.

at jeg ovenfor lægger ud med en tilstræbt evokativ skildring af sommermorgenen. Også selv om jeg dybest set ikke ved, om det regnede.

Ved *abduktion* fremsætter mikrohistorikeren erfaringsbaserede hypoteser, som så at sige er erkendelsesmæssigt work-in-progress; en slags *indiciernes epistemologi*.¹⁵ Når jeg skriver, at Hans Thansen Rosborg var en spinkel dreng, har jeg intet sikkert belæg for det. Men når det gav mening, at tage et enkelt bræt ud af plankeværket, så han kunne slippe væk fra sine forfølgere, så må det skyldes, at han var mindre end de fleste bønder. Og når jeg hævder, at solen skinnede den 30. juni 1734, er det baseret på ræsonnementet, at hvis det havde set ud til regn, havde man næppe planlagt at slå græs den dag.

Når jeg netop har valgt historien om hovstrejken som eksempel på mikrohistorie, er det selvsagt ikke tilfældigt. Årsagen findes dybest set i brugen af ordet "*krucifiks*", som bønderne på vej ud af gården råber efter herremandens repræsentanter. For det forekommer umiddelbart så fremmedartet og uforståeligt, at det pirrer min faglige nysgerrighed. Mikrohistorikere opererer netop ofte med et element af fremmedgørelse med det formål at fremkalde analytisk undren over på overfladen let forståelige sammenhænge. Liv Egholm beskriver dette som en hermeneutisk tilgang med mangelfuld horisontsammensmeltning, eller med antropologen James Boons ord "*hermeneutics with a difference*".¹⁶ Akkurat som i Bertold Brechts teaterstykker, hvor netop *Verfremdung* var tænkt som et middel til at gøre tilskuerne kritisk undersøgende.¹⁷ En gruppe trykkesvendes aflivning af mesterens katte i Robert Darntons historie fra 1700-tallets Paris er nok det klassiske eksempel på denne tilgang til stoffet.¹⁸

Ikke mindst på grund af denne eksotiseringsstrategi har mikrohistoriens foretrukne genstandsfelt været middelalderlig eller tidlig moderne historie. For fra disse perioder findes tilstrækkelig detaljerede kilder til, at historikeren kan komme *tæt på*, samtidig med at den virkelighed, der iagttages, er fremmedartet nok til at fremkalde undren. Og ikke sjældent har interessen ydermere samlet sig om atypiske personer, "glemte folk" og ekstraordinære begivenheder, idet periodens mest detaljerede kildemateriale typisk har været tingbøger.¹⁹ Også hovstrejken på Frisholt er jo kun kendt, netop fordi den som anomali fik et retligt efterspil.

¹⁵ K.T. Fann: *Peirce's Theory of Abduction*, Leiden: Martinus Nijhoff 1970; Umberto Eco: Horns, Hooves, Insteps. Some Hypotheses on Three Types of Abduction, i: Eco & Sebeok (red.): *The Sign of Three. Dupin, Holmes, Peirce*, Bloomington: Indiana University Press, 1983, s. 198-220; Christiansen: *Kulturhistorie*, s. 151.

¹⁶ Egholm: *Mikrohistorie*, s. 32; Egholm: *Rejseberetninger*, s. 42.

¹⁷ Klaus-Detlef Müller: *Bertolt Brecht. Epoche – Werk – Wirkung*, München: C. H. Beck 2009, s. 122-124.

¹⁸ Robert Darnton: *The Great Cat Massacre and Other Episodes in French Cultural History*, New York: Basic Books 1984.

¹⁹ F. eks. Emmanuel le Roy Ladurie: *Montaillou. Village Occitan du 1294 a 1324*, Paris: Folio Historie 1975; Carlo Ginzburg: *The Cheese and the Worms. The Cosmos of a Sixteenth-Century Miller*, London: Routledge & Kegan Paul 1980.

Endelig bygger min skildring som de fleste mikrohistoriske slutninger ideelt på kvalitative gæt *nedefra*, dvs. med udgangspunkt i det konkrete, snarere end på deduktion fra en angivelig autoritativ kontekst i form af historiske synteser. Når jeg ovenfor brugte betegnelsen "hovstrejke" om begivenhederne, forsynder jeg mig imidlertid imod dette princip. For i ordet ligger en rigdom af konnotationer, der snarere stiller sig i vejen for forståelsen end bidrager til den.

REPRÆSENTATION SOM RELEVANS – KONTEKST SOM FORKLARING

Den lille historie har en lang historiografi. Siden 1800-årene har der således i dansk historieskrivning været en frodig underskov af *lokalhistorie*, der kun sigtede imod at beskrive det partikulære: dette sogn eller denne skole. Og som allerede Poul Martin Møller hudflettede for dens iboende snæversyn i *Statistisk Skildring af Lægdsgården i Ølsebymagle af en ung Geograf*, der ironisk betegner historisk-topografiske skildringer som ufuldstændige, "så længe der står en ledstolpe på vejen eller en stenkiste på marken, som ej er optaget deri".²⁰ I lokalhistorisk sammenhæng vil en lille historie som den om bønderne på Frisholt altså være umiddelbart relevant, fordi lokalhistoriens relevansbegreb i sig selv er lokalt. Hvis historien angår hændelser på denne eller hin egn, så er den relevant.

Virkeligheden er partikulær, den udspiller sig egenartet i tid og rum. Men ikke desto mindre har det altid været en af den moderne historievidenskabs store anfægtelser, hvilken almen relevans helt enestående hændelser som de ovenfor skildrede med rimelighed kan tillægges. Og der har blandt historikere hersket (og hersker nok endnu) en forestilling om, at kun hvis den partikulære historie lader sig almengøre som del af "den store historie", så delen kan siges at afspejle helheden, er den relevant.²¹

Spørgsmålet om delens mulige repræsentation af den større helhed, det vil også sige om grænsedragningen og relationerne mellem den enkeltstående historiske begivenhed og dens kontekst, er altså et centralt element i den endeløse men ikke nødvendigvis særlig intense diskussion om historieforskningens relevans. Er historien om hændelserne på Frisholt den sommermorgen for 278 år siden med andre ord kun relevant, hvis den indeholder et generaliseringspotentiale.

Dette spørgsmål har med god grund længe været drøftet i forbindelse med især mikrohistoriske undersøgelser. Men selv om den mikrohistoriske tradition bygger på en til dels uudtalt forudsætning om, at dens egne arbejder skam er relevante, fordi de kaster lys over en større virkelighed, så har den generelt ikke været præget af dybere teoretiske refleksioner.²² Snarere forekommer der at være et element af besværgelse i udsagn som, at "mikrohistorikere [ikke] studerer [...]

²⁰ Poul Martin Møller: *Skrifter i Udvalg II*, København: G.E.C. Gad 1930, s. 6.

²¹ F. eks. Steen Busck: Mikrohistorie og lokalhistorie, *Den Jyske Historiker* 85, 1999, s. 47-61, s. 59.

²² Christiansen: *Forståelsen*; se dog Egholm: *Rejseberetninger*.

individer eller enkelte landsbyer – de arbejder med afsæt i steder eller i individer for at tage stilling til større spørgsmål på denne måde”.²³

Et aktuelt spørgsmål i bliver i denne forbindelse, hvordan man egentlig fortolker, hvad det var der skete på Frisholt for længe siden? Det enkle svar må være, at enhver (mikro)historisk tolkning består i kontekstualisering. Den italienske historiker Giovanni Levi anvender i forbindelse med mikrohistorie begrebet kontekstualisering på to måder.²⁴ Dels, skriver han, kan kontekst hentes ind som hjælp til fortolkning af ukendte og uforståelige fænomener i det undersøgte mikrofelt. Dette er, som det ses, den gængse kontekststudnyttelse. Men udover den foreslår han at benytte mikroundersøgelsens resultater til at *kaste lys* over modsætninger i teksten. Altså en modsatrettet bevægelse, som dybest set handler om at lade delen repræsentere eller i det mindste oplyse (dele af) helheden.²⁵ Det er iøjnefaldende, hvordan denne sidste forståelse, som har fået stor betydning for den mikrohistoriske praksis, adskiller sig markant fra traditionelle hermeneutiske fortolkninger, hvor konteksten netop entydigt fungerer som meningsgiver for det partikulære.

I det foreliggende tilfælde kunne en klassisk kontekstualisering for eksempel være, at jeg tolkede begivenhederne på Frisholt på baggrund af generelle modsætningsforhold mellem en gruppe mennesker, som den historiografiske tradition benævner fæstebønder, og en anden, som den kalder herremænd. Men i den særlige Levi'ske form er det altså snarere det partikulære, der konstituerer teksten, hvorved den lille historie belyser (og forklarer) den store.

Betegnelsen *kontekst* om eksternt materiale, der inddrages som bidrag til tolkning, er altså temmelig bredtfaavnende. Konteksten kan være den store historie, som den lille placeres i forhold til, og hvor denne placering danner grundlag for fortolkning. I hovstrejke-eksemplet kunne den store historie være statens veldokumenterede interesse i teknologiske fornyelser.²⁶ I den kontekst handler strejken om lokalbefolkningens traditionalisme og modstandskultur.²⁷ Men konteksten kunne også udgøres af den historiografiske tradition for at betragte 1700-tallets bønder som viljesløse arbejdsdyr, hvortil mikrohistoriens hovstrejke udgør et korrektiv: hovbønder agerede også målrettet politisk, sådan som Claus Bjørn gjorde sig til talsmand for.²⁸

²³ Harbsmeier: *Mikrohistorie*, s. 10.

²⁴ Giovanni Levi: On Microhistory, i: P. Burke (red.): *New Perspectives in Historical Writing*, London: Polity Press 1991, s. 93-113.

²⁵ Tanken er beslægtet med Edoardo Grendis ide om en art kvalitativ standardafvigelse, Hans Medick: *Weben und Überleden in Laichingen 1650-1900. Lokalgeschichte als Allgemeine Geschichte*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1997, s. 34.

²⁶ Dan Charly Christensen: *Det moderne project. Teknik og kultur i Danmark-Norge 1750-(1814)-1850*, København: Gyldendal 1996.

²⁷ Jf. Peter Henningsen: *I sansernes vold. Bondekultur og kultursammenstød i enevældens Danmark*, Odense: Landbohistorisk Selskab 2006.

²⁸ Jf. Claus Bjørn: *Bonde – herremænd – konge. Bonden i 1700-tallets Danmark*, København: Gyldendal 1981.

Ved en anden type af kontekstualisering udvides undersøgelsesfeltet i tid, rum, tematik eller kildemateriale. Bestemmelse af konteksten handler altså også om afgrænsning. Det ville for eksempel give god mening i historien om hovstrejken at inddrage godsforvalteren Hans Rosborgs bemærkninger ni år senere om, at

denne nation [dvs. Jylland] på andre måder er ikke lettelig at tvinge fra sin sædvanlige fædres brug, men fremturer udi lastværdige ting. Som for eksempel en by med hinanden sammenbundet, at den ene bonde ikke skal lade sig tvinge til nogen forandring, uden det sker med samtlige deres vilje. Jeg har prøbet på mange måder indført i bondebyer fremmede karle fra andet mit gods. Når de ikke ville følge bymændenes vilje eller om de foretog dem uden-sædvanlige forretninger, blev de hadet og efterstræbt af bymændene.²⁹

Igen en henvisning til bondetraditionalismen. Og det ville være oplagt at udstrække analysen nogle år i tid, så det kommer frem, at den øjensynlige hovedmand Mikkel Christensen fra Sahl senere blev slæbt i retten og frataget sin fæstegård, fordi han havde været "ulydig og opsætsig mod monsieur Rosborg".³⁰

Endelig er der muligheden for komparation med andre mikrohistoriske undersøgelsesresultater, som jo også er en form for kontekstualisering.³¹ Det kunne måske give god mening at sammenholde hovstrejken på Frisholt 1734 med eksempelvis den på Nordfalster i 1760'erne.³² Eller måske endnu mere nærliggende med den strejke, som fæstere i Sahl i 1755 iværksatte mod deres daværende herremand, den i mellemtiden voksne Hans Thansen Rosborg.³³ Som ved alle komparative forskningsdesign havner man dog let i frugtesløse overvejelser over, hvad man det egentlig er, man sammenligner. Er det forskelle i tid, forskelle i socialt rum, eller bare kontingens i almindelighed?

Selve identifikationen af mikrohistoriske undersøgelsesgenstandes relevante kontekst og spørgsmålet, om og hvordan denne kontekst overhovedet skal inddrages i analysen, har fyldt en del. Undertiden har krav om en art mikrohistorisk kikkertsyn ligefrem medført kritik af historikere, som inddrager kontekstuel materiale på en måde, så de både foretager skalaspring og indfører narrative brud i deres fremstilling.³⁴ Men som antydnet drejer kontekstualiseringsproble-

²⁹ Rigsarkivet: Danske Kancelli D 102b: Efterretninger om Købstæderne og Amterne, indsendte i Henhold til Oversekretærens Skrivelse af 1743, 6. April.

³⁰ Frisholt Birks Tingbog 1735-40, s. 63v.

³¹ Christiansen: *Kulturhistorie*, s. 158.

³² Povl Hansen: *Bonde og Herremand. Et Tidsbillede fra Hoveritiden, Aarvog for dansk Kulturhistorie* 1891, s. 1-83.

³³ Frisholt Birks Tingbog 1740-69, s. 594v ff.

³⁴ Se f.eks. Palle O. Christiansen: Debatanmeldelse: Det store natmandskomplot. Omkring rekonstruktion og formidling af en fortidig underverden, *Fortid og nutid* 2001, s. 146-153 for kritik af Appel: *Tinget*.

met sig ikke mindst om skala, afgrænsning og historisk forklaring. For hvor "mikro" skal mikrohistorie egentlig være? Eller med andre ord: hvor går grænsen mellem undersøgelsesgenstand og kontekst? Og kan man forklare noget som helst uden at kontekstualisere?

På trods af en undertiden eksplicit afvisning af generaliseringer spores der blandt mange mikrohistorikere en underliggende forestilling om, at helt og holdent partikulære forhold *kan* have en gyldighed, der rækker ud over den konkrete undersøgelsesgenstand.³⁵ Palle O. Christiansen udtrykker det således, at "det er det kvalitative indhold i enkelttilfældet, der i mikroanalysens krystalprisme kan danne udgangspunktet for indsigter og antagelser, man kan blive klog af, fordi de har gyldighed, og som kan anvendes i andre undersøgelser til at spørge på en mere kvalificeret måde".³⁶ Christiansens krystalprisme svarer øjensynlig til Levis "lyskaster".³⁷

Også i historiske biografier af forholdsvis ukendte personer kan man ofte finde denne efterstræbelse efter almene tolkninger på et historisk partikulært grundlag.³⁸ Og herved adskiller den social- eller mikrohistoriske biografi sig fundamentalt fra biografier af historiens "store" mænd og kvinder. Som Jill Lepore udtrykker det:

If biography is largely founded on a belief in singularity and significance of an individual's life and his contribution to history, microhistory is founded upon almost the opposite assumption: however singular a person's life may be, the value of examining it lies not in its uniqueness, but in its exemplariness, in how that individual's life serves as an allegory for broader issues affecting the culture as a whole.³⁹

Den mikrohistoriske forestilling om, at erkendelsen af den partikulære virkelighed kan danne udgangspunkt for tolkning af andre lige så partikulære virkeligheder, er til dels en konsekvens af den abduktive metode. Denne fortolkningsmåde bygger jo netop på forsøgsvis jævnføring med andre iagttagelser, der anses for helt eller delvis sammenlignelige. Men spørgsmålet er, om ikke mikrohistori-

³⁵ F.eks. Ginzburg: *The Cheese*, s. xxi.

³⁶ Christiansen: *Forståelsen*, s. 139; om en egentlig erkendelsesmæssig dialektik mellem mikro- og makroanalyser, se Chuanfei Chin, *Margins and Monsters: How some Micro Claims can lead to Macro Claims*, *History and Theory* 50, 2011, s. 341-357.

³⁷ Det er tankevækkende, hvordan lysmetaforer (signalerende) i nyere historieskrivning synes at fortrænge synsmetaforer (perciperende); jf Dorthe Gert Simonsen: *Tegnets tid. Fortid, historie og historicitet efter den sproglige vending*, København: Museum Tusulanums Forlag 2003, s. 99ff.

³⁸ Egholm: *Rejseberetninger*, s.33ff; se tillige diskussionen mellem Sidsel Eriksen og Niels Thomsen om netop dette spørgsmål i Niels Thomsen: *Biografiens nye bølge – en skæv sø?*, *Historisk Tidsskrift* 16(6), 1997, s. 412-429 og Sidsel Eriksen: *Niels Thomsens relevans*, *Historisk Tidsskrift* 16(6), 1997, s. 432-438.

³⁹ Jill Lepore: *Historians Who Love Too Much: Reflections on Microhistory and Biography*, *The Journal of American History* 88 (1), 2001, s. 129-144, s. 133.

ens kvalitative repræsentativitet bør foldes mere ud.⁴⁰ Om ikke den forstås bedre som det partikulæres deltagelse i diskursive netværk af materialitet og erkendelse, der indbefatter såvel den undersøgte genstand som historikeren og hendes læser. Det vil strengt taget sige på baggrund af den sproglige vending og dennes efterfølgende 'materialiseringer' og 'spatialiseringer'.⁴¹

AKTØR-NETVÆRKS-TEORIERNES FLYGTIGE GRUNDPOSITIONER

Spørgsmål om forholdet mellem den enkelte hændelse og en større mere almen virkelighed står også i centrum for det omfattende teoretiske felt, der er blevet kendt under den ikke særligt hensigtsmæssige betegnelse Aktør-Netværks-Teorier, og som har baggrund i de samme poststrukturalistiske strømninger som mikrohistorien.⁴² Ligesom mikrohistorien insisterer ANT således på virkelighedens (og dermed på historiens) konkretion. Dens undersøgelsesgenstande såvel som dens udøvere opfattes som tidsligt og rumligt situerede, og ANT-studier betragtes undertiden (ligesom visse former for mikrohistorie) som enkeltundersøgelser uden prætentioner om generel repræsentativitet.⁴³

ANT udgør ikke nogen sammenhængende, modsigelsesfri, uforanderlig teori-bygning, og der findes følgelig intet enkelt kanonisk skrift at henholde sig til, når man eksempelvis vil undersøge kontekstualiseringens status.⁴⁴ ANT må snarere betragtes som et temmelig rodet bundt af indbyrdes forbundne opfattelser af virkeligheden og vore muligheder for at begribe den. Og hvis deres grundlæggende principper skal anvendes på dem selv, så giver denne fundamentale åbenhed og modstand mod enhver form for erkendelsesmæssig lukning relativt fri adgang til eklekticisme.

Hos tre af ANT's mest fremtrædende repræsentanter, franskmænden Bruno Latour, englænderen John Law og hollænderen Annemarie Mol, fremstår teori-komplekset primært som dele af en ontologi, en tentativ beskrivelse af virkelighedens beskaffenhed, og deres positioner kan (indbyrdes uoverensstemmelser

⁴⁰ Betegnelsen "kvalitativ repræsentativitet" stammer fra Signe Trolle Gronemann: *Hvor tæt kan man komme? Tingsted sogn 1740-50 – et community studie*, Odense: Landbohistorisk Selskab 2007, s. 21.

⁴¹ Simonsen: *Tegnets tid*; Tim Dant: *Materiality and Society*, London: Open University Press 2005; Tine Damsholt & Dorthe Gert Siimonsen: *Materialiseringer. Processer, relationer og performativitet*, i: T. Damsholt m. fl. (red.): *Materialiseringer. Nye perspektiver på materialitet og kulturanalyse*, Århus: Århus Universitetsforlag 2009; Barney Warf & Santa Arias (red.): *The Spatial Turn. Interdisciplinary perspectives*, Chichester: Routledge Studies in Human Geography 2009.

⁴² ANT har i sin tilgang til videnskabsstudier et nært men ikke ekspliciteret slægtskab med eksempelvis Thomas Kuhn (Hanne Andersen & Jan Faye: Thomas S. Kuhn, i: Andersen & Faye (red.): *Arven efter Kuhn*, København: Samfundslitteratur 2007, s. 9-34) og Paul Feyerabend: *Against Method*, New York: Verso 1975 (4th ed. 2010).

⁴³ John Law: *After Method. Mess in social science research*, London: Routledge 2004, s. 11.

⁴⁴ John Law: *Actor Network Theory and Material Semiotics*, Lancaster University 2007, <http://www.heterogeneities.net/publications/Law2007ANTandMaterialSemiotics.pdf> (1. november 2011), s. 2.

ufortalt) stærkt forenklet sammenfattes i de følgende dybest set ganske empiristiske grundantagelser.

Når etiketten ANT indledningsvis betegnes som uhensigtsmæssig, er det blandt andet fordi disse teoretiske tilgange *ikke* primært beskæftiger sig med netværk af sociale aktører men derimod med agerende netværk af den mest heterogene art, som man kan forestille sig.⁴⁵ De enheder eller knuder, som ifølge ANT forbindes og agerer i historiske netværksprocesser, kan både være menneskelige og ikke-menneskelige. De beskrives normalt som *kvasisubjekter*, *aktanter* eller *entelechier*. Objekter, subjekter, mennesker, maskiner, dyr, natur, ideer, organisationer, uligheder, skala og størrelser, geografisk organisering osv.⁴⁶ forudsættes altså at interagere og danne netværk, men vel at mærke på en sådan måde, at aktanterne ikke opfattes som i sig selv værende (immanente) men som nogen, der netop først konstitueres gennem netværkets relationer.⁴⁷

Der er altså ikke i denne optik nogen meningsfuld skelnen mellem objekt og subjekt, og derfor er ANT ikke nogen teori om erkendelse, ingen epistemologi.⁴⁸ Der er simpelthen intet erkendende subjekt placeret udenfor en undersøgelsesgenstand. ANT-inspirerede forskere er ifølge deres selvforståelse ikke erkendende subjekter men agerende aktanter i netværk. De dannes og modificeres (som alle andre aktanter) selv i netværksdeltagelsen. Sandheden etableres ikke gennem subjektets kontemplative adskillelse fra og refleksion over en ydre virkelighed. Den manifesterer sig, om man vil, i *praksis* eller *handling*. Man mindes det gamle slagord: "The proof of the pudding is in the eating".⁴⁹

Af aktantbegrebets åbning mod non-humane deltagere følger, at menneskelige intentioner ikke tillægges anden historisk forklaringskraft end for eksempel tyngdekraftens virkning på et klippestykke. Det er imidlertid vigtigt at understrege, at der her ikke er tale om black-boxing af menneskets drifts- og tankevirk-somhed, for både tyngdekraft og skumle hensigter kan hver især og på lige linje selv blive aktanter i netværker.

⁴⁵ Bruno Latour: On recalling ANT, i: J. Law & J. Hassard (red.): *Actor Network Theory and after*, Chichester: Blackwell 1999, s. 15-25, s. 15ff, er kendt for at være utilfreds med etiketten på fire punkter: aktør, netværk, teori og bindestregerne.

⁴⁶ Opremsningen skyldes Law: *Actor Network Theory*, s. 2.

⁴⁷ Law: *After Method*, s. 102; meget tilsvarende tanker finder man hos blandt andre Gilles Deleuze (*Pure Immanence. Essays of A Life*, New York: Zone Books 2001), der i stedet for *netværket* benytter *rhizomet* (sammenflettede og undertiden sammengroede jordstængler) som ontologisk metafor.

⁴⁸ Antonio Cordella & Maha Shaikh: *From Epistemology to Ontology: Challenging the Constructed "truth" of ANT*, Department of Information Systems, London School of Economics and Political Science, Working Paper 143, 2006, http://lse.academia.edu/MahaShaikh/Papers/980727/Actor_network_theory_and_after_whats_new_for_IS_research (1. november 2011).

⁴⁹ Er vistnok meget gammelt, og har ikke mindst fundet rig anvendelse i forbindelse med tolkningen af Karl Marx' praksisbegreb; Michael A. Lebowitz: *Following Marx. Method, Critique and Crisis*, Leiden: Brill 2009, s. 49.

ANT opfatter alle materielle og immaterielle tegn som semiotiske nøgler til forståelse.⁵⁰ "What those who use hermeneutics, exegesis, or semiotics say of texts can be said of all weaknesses. For a long time it has been agreed that the relationship between one text and another is always a matter for interpretation. Why not accept that this is also true between so-called texts and so-called objects, and even between so-called objects themselves?"⁵¹

ANT deler den fælles poststrukturalistiske antagelse, at virkeligheden er "flad", og sandheden er konkret. Alt opfattes helt grundlæggende som det, det er, hverken mere eller mindre.⁵² Det betyder blandt andet, at partikulære historiske begivenheder ikke ses som udtryk for en transcendent eller kausalt dybereliggende virkelighed (som for eksempel civilisationsprocesser, kapitalakkumulati-on eller det antydede klassekampstema i hovstrejke-eksemplet). Som Bruno Latour udtrykker det, er der ingen "world of beyond. It is all about immanence".⁵³

Summen af partikulære begivenheder kan altså ikke reduceres til høj-niveauenheder eller overbegreber.⁵⁴ Men de kan interagere med andre enheder og derved blive *oversat* til generaliserede begreber. ANT har således en udpræget relationel (ikke relativistisk)⁵⁵ tilgang til virkeligheden. Verden anskues som bestående af variable, partikulære forbindelser, der skaber netværk. Latour beskriver disse netværk som *begreber* snarere end *ting*, hvilken formentlig skal forstås sådan, at de er en måde at beskrive virkeligheden på, ikke virkeligheden selv.⁵⁶

Begrebet *oversættelse* i det foregående er et kardinalpunkt for ANT. For oversættelser transporterer ikke blot betydning men bringer formidlere sammen. Det er altså oversættelser, der etablerer netværk. Bruno Latour beskriver således, hvordan vi ikke forud for en analyse (ved brugen af hævdvundne begreber og tankefigurer som eksempelvis "samfund" eller "udvikling") kan vide, hvad vi

⁵⁰ Law: *Actor Network Theory*; det materielle er imidlertid mere end et praksis-tomt tegnsystem, således som det f. eks. beskrives hos Richard Grassby: *Material Culture and Cultural History, Journal of Interdisciplinary History* 35(4), 2005, s. 591-603.

⁵¹ Bruno Latour: *The Pasteurization of France*, Cambridge Mass.: Harvard University Press 1988 (1993), s. 166.

⁵² I sit udgangspunkt ligger ANT på dette punkt tilsyneladende fjernt fra *den sproglige vending*s positioner, Simonsen: *Tegnets tid*, s. 21.

⁵³ Bruno Latour: An attempt at writing a "Compositionist Manifesto", submitted to *New Literary History*, http://www.bruno-latour.fr/articles/article/120-COMPO_MANIFESTO.pdf (1. november 2011), s. 4; immanens skal her forstås eksistentiaalistisk som modsætning til transcendens, ikke som udtryk for essentialisme, Anders Blok & Torben Elgaard Jensen: *Bruno Latour - hybride tanker i en hybrid verden*, København: Hans Reitzels Forlag 2009, s. 33.

⁵⁴ Disse begreber er, med Sigurdur Magnússon's ord, "'constructs' which have taken on the form of phenomena with independent lives unconnected to the past and the events related to it", Sigurdur Gylfi Magnússon: "The Singularization of History": Social History and Microhistory within the Postmodern State of Knowledge, *Journal of Social History* 36 (3), 2003, s. 701-735, s. 717f.

⁵⁵ Blok & Jensen: *Bruno Latour*, s. 206f.

⁵⁶ Bruno Latour: *Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory*, Oxford: Oxford University Press 2005, s. 131.

støder på: “there is no society, no social realm, and no social ties, but there exist translations between mediators that may generate traceable associations”.⁵⁷

Den kortlægning af oversættelser, som er ANT’s grundlæggende metodologiske tilgang, forekommer nært beslægtet med Michel Foucaults post-strukturalistiske vidensarkæologi, og aktørnetværk kan da også betragtes som foucaultske epistemer i lille skala.⁵⁸

En type oversættelser har i særlig grad været analyseret i de studier af (natur-) videnskabelig praksis, som ANT er udviklet indenfor. Ved *inskriftion* oversættes eksempelvis lægeundersøgelsens eller laboratorieprocedurerne utallige handlinger til en fast, homogen men omsættelig form (såkaldte *immutable mobiles*) bestående af tal og bogstaver på skærm eller papir.⁵⁹ Alle begivenheder bliver oversat til materielle former, som i sig selv er akkurat lige så virkelige som de begivenheder, de skal beskrive (eller i nogle henseender ligefrem erstatte). I eksemplet fra Frisholt repræsenteres denne oversættelse af det enkle forhold, at det er tingbogen, som analyseres. Ikke begivenhederne selv. Tingbogen er på en gang en materiel og sproglig oversættelse af fortidige handlinger, som indgår i vor nutidige historiske virkelighed. Som historiker analyserer jeg dybest set ikke begivenhederne på Frisholt men digitale tekststykker, som jeg selv har udvalgt og excerperet fra scannede digitale billeder af siderne i en tingbog, som jeg kun en enkelt gang har haft i hånden.⁶⁰ Og vel at mærke en tingbog, der i sig selv blot indeholder en selektiv beskrivelse af begivenhederne i sommeren 1734, sådan som disse blev beskrevet ved møderne i den lille retsbygning i Frisholts have, da sagerne mod de opsætsige bønder blev ført senere samme år.

ANT afskriver som nævnt ideen om dybere transcendentale årsager, og som en afgørende konsekvens heraf forkastes de begrebsmæssige reduktioner, taksonomier og sammenfatninger, der ellers fremstår som helt grundlæggende for moderne videnskabelig erkendelse.⁶¹ Det gælder især distingverende ‘renselsesprocesser’ (*purifications*), der har afstedkommet nogle for moderniteten basale begrebsmæssige bipolariteter såsom natur – samfund, krop – sjæl, viden – følelse m.v. Sådanne begrebspar er ifølge ANT resultater af misvisende oversættelser, og hele forestillingen om modernitet er angivelig en vildfarelse.⁶²

⁵⁷ Latour: *Reassembling*, s. 108.

⁵⁸ Law: *Actor Network Theory*, s. 6; der er dog visse forskelle, se Annemarie Mol: *The body multiple. Ontology in medical practice*, Durham: Duke University Press 2002, s. 65f.

⁵⁹ Latour: *The Pasteurization*, s. 83; se også Blok & Jensen: *Bruno Latour*, s. 72ff.

⁶⁰ Vi savner stadig lige så nærgående studier af humanistiske forskningsprocesser, som dem som de ANT-beslægtede Science-Technology-Society-studier (STS) gennem en årrække har leveret af naturvidenskabelig forskningspraksis.

⁶¹ Bruno Latour: *Nous n'avons jamais etes modernes. Essai d'anthropologie symétrique*, Paris: La Découverte/Poche 1991 (1997).

⁶² Law: *After Method*, s. 8; Latour: *Reassembling*, s. 121ff. Dyrkelsen af a-modernitet synes at indebære et element af “genfortryllelse” (i Webersk forstand) og dermed at være en bekendelse til det irrationelle (arationelle?).

I stedet for reduktion sætter ANT *irreduktibilitet*, dvs. en forestilling om at virkeligheden netop ikke skal reduceres analytisk, fordi den *kun* kan erkendes i sin overvældende kompleksitet. Og det er vel at mærke en kompleksitet, som historikeren er en integreret del af.⁶³ Det er på denne baggrund at ANT's bekendelse til radikal realisme skal forstås.⁶⁴ Kun konkretion kan garantere imod analytisk lukning og sikre mangfoldigheden.⁶⁵

De virkeligheder af en højere orden (naturen, samfundet, staten osv.), som dominerer de fleste andre teoretiske forståelsesrammer, *findes* altså ikke, men det udelukker ikke, at de kan opstå gennem en stadig etablering af netværksforbindelser (og atter nedbrydes). Opståen (*emergens*) snarere end på forhånd givne *væren (immanens)* præger således ANT's virkelighedsforståelse. Virkeligheden (herunder muligheden for at erkende den) opstår i samspillet mellem aktanter.⁶⁶

KONTEKSTENS OPLØSNING OG RELEVANSPROBLEMETS FORSKYDNING

Spørgsmålet om den mikrohistoriske undersøgelses skala og kontekst gælder om og i givet fald hvordan, det partikulære, lokale relaterer sig til lader sig forklare ud fra en større almen, global virkelighed. Og hvordan den lille historie omvendt kan bidrage til den store. Her er vi altså ved præcis en af de moderne dikotomier, som ANT eksplicit udfordrer.⁶⁷ For når alle steder betragtes som lokale, og epistemologiens centrerede metavirkelighed er demaskeret som en illusion, så bliver skalaproblemet irrelevant. Eller rettere: skalaforskelle kan ikke danne analytisk grundlag for en historisk undersøgelse, fordi de kun (måske) skabes at netværkets egne aktører *som en integreret del af netværket*. *Skalaen* står altså lige så lidt som *samfundet* eller *naturen* på forhånd udenfor undersøgelsesgenstanden.

Dette rejser imidlertid spørgsmålet, om det overhovedet er muligt at forklare mikrohistoriske forløb uden så at sige at referere ud af begivenhederne selv; uden at inddrage sammenlignelige hændelser, generelle tendenser eller historiografiske positioner. ANT er udviklet i forbindelse med videnskabssociologiske undersøgelser af den samtidige virkelighed, så hvordan kan man overhovedet inden for denne forståelsesramme iagttage og fortolke en fortidig virkelighed.

Igen findes det mulige svar i netværket. For udover at give en sammenhæng i rum, giver netværk også sammenhæng over tid. De repræsenterer den historicitet, som får iagttager og iagttaget, historiker og fortidig hændelse til at være uløseligt forbundne, og som derved overhovedet muliggør historisk forståelse.⁶⁸ Fortiden er med Latours ord "ikke afsluttet, men genoptaget, gentaget, omringet,

⁶³ Latour: *Nous n'avons jamais*, s. 167.

⁶⁴ Blok & Jensen: *Bruno Latour*, s. 126f.

⁶⁵ Annemarie Mol: Ontological politics: A word and some questions, J. Law & J. Hassard (red.): *Actor Network Theory and after*, London: Blackwell 1999, s. 74-89, s. 74ff.

⁶⁶ Cordella & Shaikh: *From Epistemology*, s. 18.

⁶⁷ Blok & Jensen: *Bruno Latour*, s. 180ff.

⁶⁸ Simonsen: *Tegnets tid*.

beskyttet, sammenstykket påny, genfortolket og genskabt”.⁶⁹ Den faghistoriske litteratur om 1700-tallets landbosamfund og aktuelle politiske kampe kan eksempelvis indgå i den oversættelse, som min skildring af begivenhederne på Fris-holt er, med lige så stor ret som henvisning til andre hovstrejker eller en grundig gennemgang af de oprørske bønders individuelle habitus. Men kun hvis handling etablerer en forbindelse; aktuelt ikke mindst min handling som skribent.

Det centrale ANT-begreb i denne forbindelse er igen *oversættelse*. For enhver forståelse er en oversættelse, hvor der ikke er nogen systemisk adskillelse af oversætteren fra det oversatte.⁷⁰ Som i naturvidenskaberne således gælder det inden for alle kultur- og samfundsvidenskaber, at “it is not possible to separate out (a) the making of particular **realities**, (b) the making of particular **statements** about those realities, and (c) the creation of **instrumental, technical and human configurations and practices**”.⁷¹ Videnskabelige metoder bidrager følgelig ikke til opdagelsen af elementer af virkeligheden men snarere til deres *realisering*.⁷² Og denne realisering sker ikke primært gennem verbal formulering men oftere gennem andre former for praksis; en kropslig, rumlig og materiel form for semiotik, som Annemarie Mol kalder *enactment* og John Law *performativity*.⁷³ Den foreliggende artikel er resultatet af en sådan (mate)realisering.

Dette kunne fortolkes således, at ANT blot er en særlig form for socialkonstruktivism, ifølge hvilken virkeligheden alene konstitueres i sproget. Det er imidlertid klart forkert.⁷⁴ ANT er snarere ontologisk hyperrealistisk, og betegnelser som *heterogen konstruktivism* eller *post-konstruktivism* er antagelig mere dækkende.⁷⁵ Det er alene den analytiske etablering af forbindelser og netværk, der i egentlig forstand er konstruktivistisk, idet analytikeren selv tager del i de selvsamme netværk.⁷⁶ Virkeligheden er ikke primært sproglig men materiel.

Men hvordan *forklarer* man så (mikro)historisk med udgangspunkt i ANT? Måske danner de ontologiske antagelser, der er beskrevet i det foregående, grundlag for en epistemologi, som hverken kan løsrives fra eller hæves op over undersø-

⁶⁹ Latour: *Nous n'avons jamais*, s. 102: “[...] le passé n'est pas dépassé mais repris, répété, entouré, protégé, recombinaé, réinterprété et refait”.

⁷⁰ Latour: *The Pasteurization*, s. 167.

⁷¹ Law: *After Method*, s. 31.

⁷² Law: *After Method*, s. 45.

⁷³ Mol: *The body multiple*, s. 32ff; John Law: *Traduction/Trahison. Notes on ANT*, Centre for Science Studies, Lancaster University 2003, <http://www.comp.lancs.ac.uk/sociology/papers/Law-Traduction-Trahison.pdf> (1. november 2011), s. 4. I de samme baner tænker antropologen Tim Ingold, som betragter landskaber som *taskscape*s, Tim Ingold: The temporality of the landscape, *World Archaeology* 25, 1993, s. 152-174, s. 153.

⁷⁴ Cordella & Shaikh: *From Epistemology*; jf. også Blok & Jensen: *Bruno Latour*, s. 57f.

⁷⁵ David Demeritt: The Construction of Global Warming and the Politics of Science, *Annals of the Association of American Geographers* 91:2, 2001, s. 307-337; Joseph Rouse: Vampires: Social Constructivism, Realism, and Other Philosophical Undead, *History and Theory* 41(1), 2002, s. 60-78; om ontologisk realisme, se også Simonsen: *Tegnets tid*, s. 27f.

⁷⁶ Latour: *Reassembling*, s. 88ff.

gelsesgenstande eller videnskabelig praksis.⁷⁷ For hvis man skal tage ANT alvorligt, er den i sin grundvold empirisk. Som nævnt er ANT altså i virkeligheden slet ikke nogen teori. John Law beskriver den eksplicit og i god tråd med mikrohistoriens forkærlighed for det narrative som "a toolkit for telling interesting stories".⁷⁸ Og for Bruno Latour findes der ingen meningsfuld skelnen mellem beskrivelse og forklaring, idet den videnskabelige udfordring er "Recording not filtering, describing not disciplining".⁷⁹ "A good ANT account" er simpelthen "a narrative or a description or a proposition where all the actors do something and don't just sit there".⁸⁰ Her kan Latours krav om og til beskrivelse måske sammenlignes med Clifford Geertz' thick description.

ANT ophæver altså kontekstproblemet ved at benægte kontekstens eksistens. For når alle faktorer, som måtte have den blot mindste kausale betydning for hinanden, er forbundet i udstrakte netværk af handling, så giver en sondring mellem undersøgelsesfelt og kontekst ingen mening. På dette punkt ligger tilgangen i praksis ikke så fjernt fra kulturanalytikere som eksempelvis Harold Garfinkel og Börje Hanssen, der begge lader deres meget forskelligartede mikrostudier strække sig akkurat så langt, som (de mener at) netværkene rækker.⁸¹

Ophævelsen af kontekstbegræbet får konsekvenser for kravene til historiske forklaringer. For sådanne forklaringer har traditionelt altid bestået af henvisninger til en art *andet niveau*, til en kontekst eller stor historie. Og ANT insisterer på at trykke virkeligheden analytisk flad. Når "nothing can be reduced to anything else" og "nothing can be deduced from anything else" så kan intet altså forklares ved de henvisninger til generelle udviklingstræk eller historiske tendenser, som hidtil har været den alt dominerende form for kausal kontekstualisering.⁸² Redningen ligger til gengæld i, at alt på samme tid er tekst og kontekst. For "everything may be allied to everything else". Den ikke-kontekstualiserende mikrohistoriske forklaring findes i beskrivelse af forbindelser. Man kunne sige, at det relevante analysefelt afgrænses af, hvor de stærkeste forbindelser findes.

Men hvordan praktiseres historieskrivning så inden for ANT? Nu er det ikke fordi, at der er gjort særlig mange eksplicite forsøg på at skrive ANT-historie, men der er grund til at fremhæve to.⁸³ For det første skrev John Law i 1986 en analyse

⁷⁷ Dybest set er dikotomien ontologi/epistemologi iflg. Latour i sig selv en uholdbar tvedeling, Blok & Jensen: *Bruno Latour*, s. 49ff. Se Simonsen: *Tegnets tid*, s. 16, om den ligeledes uholdbare grænse mellem empiri og teori.

⁷⁸ Law: *Actor Network Theory*, s. 2.

⁷⁹ Latour: *Reassembling*, s. 55.

⁸⁰ Latour: *Reassembling*, s. 128.

⁸¹ Börje Hanssen: *Österlen. En socialantropologisk studie. En studie över social-antropologiska sammanhang under 1600- och 1700-talen i sydöstra Skåne*, Stockholm: LT's Förlag 1952; Harold Garfinkel: *Studies in Ethnomethodology*, Cambridge: Polity 1967 (2008).

⁸² Latour: *The Pasteurization*, s. 163.

⁸³ Eller måske rettere tre, idet Latour: *The Pasteurization* blandt meget andet er et stykke inciterende videnskabshistorie.

af den portugisiske kolonimagts dannelse, som i sagens natur er historisk.⁸⁴ Han viser her, hvordan skibsteknologi, navigationsinstrumenter, eksperter, erfaring, organisation, vindforhold osv. sammen muliggjorde den portugisiske ekspansion i Det Indiske Ocean. Men mest interessant adskiller dette erklærede stykke ANT-historieskrivning sig kun marginalt fra mere traditionelle klassikere på området.⁸⁵

For det andet har den amerikanske miljøhistoriker William Cronon (1991) med sin dybtgående skildring af Chicagos grundlæggelse og vækst ifølge Bruno Latour (men antagelig uden at Cronon selv ved det) skrevet "a masterpiece of ANT because no hidden social force is added to explain the progressive composition of the metropolis itself".⁸⁶ Frem for alt er det sammenhænge, der kendetegner Cronons fremstilling. Den består, med hans egne ord, af "a series of stories, each tracing the path between an urban market and the natural system that supply it".⁸⁷ Og materielle forbindelser behandles på samme måde som eksempelvis det intrikate forhold mellem natur og kultur.

Selv om man afstår fra forlods at udpege bagved virkende kræfter eller usynlige økonomiske hænder som årsagsfaktorer, så slipper man som historiker ikke uden om at skelne mellem væsentlige og mindre væsentlige faktorer eller *aktanter*. Grundlaget for en sådan skelnen synes inden for ANT at være *kraft* (force) og *modstandskraft* (resistance). Kraft - dvs. forklaringskraft - opnås kun gennem etablering af relationer i netværk.⁸⁸ Når Louis Pasteur og hans syn på mikrobiologien fik kolossal indflydelse i 1800-årenes Frankrig, skyldtes det ifølge Latour, at han gennem talrige alliancer med alt fra mikrober og landmænd til politiske beslutningstagere kom til at indtage en særdeles magtfuld placering i sit netværk. Og i ANT-sammenhæng anses som nævnt også materielle genstande (uanset størrelse og herkomst) for netværksdele, der kan yde modstand, og som dermed med politologen Jane Bennets ord kan besidde *Thing Power*.⁸⁹ Hans Thansens pisk var helt konkret for stærk til at kunne knækkes i en symbolsk protest og endte derfor i stedet for på stuehusets tag.

Historiske udviklingsforløb lader sig altså øjensynlig forklare gennem etableringen af magtfulde positioner i netværk, og John Law opregner en række metoder til at opnå sådanne positioner: materialitet, strategi og diskurs.⁹⁰ Det må kon-

⁸⁴ John Law: *On the Methods of Long Distance Control: Vessels, Navigation, and the Portuguese Route to India*, published by the Centre for Science Studies, Lancaster University 2001 <http://www.comp.lancs.ac.uk/sociology/papers/Law-Methods-of-Long-Distance-Control.pdf> (1. november 2011).

⁸⁵ Jf. f.eks. William McNeill: *The Rise of the West. The History of Human Community*, Chicago: University of Chicago Press 1963.

⁸⁶ Latour: *Reassembling*, s. 11.

⁸⁷ William Cronon: *Nature's Metropolis. Chicago and the Great West*, New York: Norton 1991, s. xvi.

⁸⁸ Latour: *The Pasteurization*, s. 212; Latour: *Reassembling*, s. 82ff.

⁸⁹ Jane Bennett: *The Force of Things: Steps toward an Ecology of Matter*, *Political Theory* 32(3), 2004, s. 347-372.

⁹⁰ Law: *After Method*, s. 9f.

kret betyde, at det er det vellykkede samspil mellem sprog og materialitet, som forklarer realiserede konstruktioner. Den historiske forklarings styrke ligger så at sige i modstandskraften i forhold til mulige alternativer: "Since whatever resists is real, there can be no 'symbolic' to add to 'the real'".⁹¹

Når jeg tidligere skrev, at der inden for ANT ingen repræsentationsrelation er mellem det partikulære (aktanten) og helheden (netværket), er det naturligvis ikke helt rigtigt. For aktanten indgår jo i netværket og er dermed en del af helheden. Men det er ikke lysende klart, hvordan relationen mellem de to præcis skal forstås. Bruno Latour (og hans læremester Michel Serres) er inspireret af monistisk tænkning, hvis klassiske udgangspunkt netop er, at virkeligheden er "flad".⁹² Ingen bagvedliggende eller transcendentale kræfter styrer (og kan dermed forklare) historien. Alt finder sted på samme niveau - er med Gilles Deleuzes ord *ren immanens*.⁹³ Og alt er forbundet. Som Michel Serres udtrykker det, så går der en kæde mellem det lokale og det globale på en sådan måde, at det lokale er nedsænket i det globale i hvert eneste af kædens led.⁹⁴ Der er altså altid en indre sammenhæng mellem del og helhed, og delen vil derfor uundgåeligt repræsentere helheden.

Monismen, som i sin moderne form stammer fra G.W. Leibnitz, kan være svær at kapere.⁹⁵ Geografen David Harvey betegner den som *Leibnitz' conceit*, fordi den angivelig bedst lader sig forklare med den alderssvækkede filosofis livsomstændigheder, da han atten år før sammenstødet på Frisholt skrev sin *Monadologie*.⁹⁶ Men hvis monismen virkelig er en vildfarelse, må ANT så falde med den? Nej, i egentlig forstand paradoksalt giver ANT selv svaret. For monismen er jo netop selv et eksempel på en apriorisk transcendentale metafysik, som bør forkastes. Heller ikke den går bag om virkeligheden. For der er slet ikke noget *bagom*.

ONSDAG DEN 30. JUNI 1734 – I LYSET AF ANT

Det er altså ikke generalisering til et nationalstats- eller overbegrebsniveau, som gør historieforskning relevant. Repræsentativiteten ligger i det partikulæres

⁹¹ Latour: *The Pasteurization*, s. 188.

⁹² Monistisk tænkning kan i sin moderne form føres tilbage til den ældre Leibnitz, der betragtede hele virkeligheden som opbygget af komponenter, som var af grundlæggende samme natur, såkaldte monader, som hver især repræsenterede universet i dets helhed; Blok & Jensen: *Bruno Latour*, s. 30 ff; Gottfried Wilhelm Leibnitz: *Monadologia*, Madrid: Classicos el Babilisco 1981 (1714), s. 71ff.

⁹³ Deleuze: *Pure Immanence*; Gilles Deleuze er med sit monistiske udgangspunkt og sine tanker om rhizomet som metafor for mangeartede og foranderlige sammenhænge mellem virkelighed og erkendelse nært beslægtet med ANT.

⁹⁴ Michel Serres: *Le passage du nord-ouest*, Paris: Les Éditions de Minuit 1980, s. 32: "Un espace est ici construit ou constitué où le local est bien plongé dans le global, à chaque chaînon de la chaîne".

⁹⁵ Leibnitz: *Monadologia*, s. 71ff.

⁹⁶ David Harvey: *Justice, Nature & the Geography of Difference*, Chichester: Blackwell 1996, kapitel 3.

netværksforankring, ikke i bipolar vertikal relation mellem del og helhed. Som Palle O. Christiansen rigtigt skriver, så er kritikken af selve forestillingen om repræsentation jo ikke noget, som begrænser sig til mikrohistorien (eller til ANT).⁹⁷ Med det videnskabelige korrespondensprincips langsomme erodering gennem det 20. århundrede er selve forestillingen om, at vore forklaringer entydigt og udtømmende kan repræsentere virkelige hændelsesforløb og årsagssammenhænge for længst brudt sammen. Al viden er historisk, situeret. Det er i virkeligheden nok den stærkeste begrundelse for konkretion, som man kan forestille sig. Og så bliver tanken om repræsentation meningsløs.

Men er der da så ikke længere forskel på mikrohistorie og lokalhistorie, kunne man med god ret spørge. Den forskel, som angivelig netop tog udgangspunkt i repræsentativitetsidealet.⁹⁸ Hvis man lader sig inspirere af ANT, må svaret være jo. Forskellen mellem dem består i tanken om virkeligheden som en uophørlig dannelse, afbrydelse og gendannelse af netværk. For i ANT-inspirerede historiske analyser erstatter relationisme så at sige repræsentationen. Og det er netop fraværet af relationer ud af lokalsamfundet, der traditionelt har kendetegnet lokalhistoriske undersøgelser. Ved at fokusere på relationer og sammenhænge opstår der en kvalitativt anden form for forhold mellem del og helhed.

I hvilke relationer er det så, at man med rimelighed kan anskue hændelserne på Frisholt? Der er selv sagt uendelig mange potentielle aktanter i sådan et netværk: høleerne, vejen til Frisholt, Claus Bjørn, slibestålet, Kristus på korset, vejret, den som skriver disse linjer, Hans Thansen, tvangstransporter for staten, Stavnsbåndsjubilæet 1938 osv. osv. Lad os først koncentrere os om de non-humane aktanter, som forekommer mest eksotiske i forhold til traditionel historieskrivning.

Tag nu Christen Degns slibestål. At ødelægge et redskab er en protest vendt imod den enkeltes arbejdsevne og dermed imod godsøkonomien. Så når Mikkel Christensen truer med, at folk som adlyder forvalterens ordrer, vil få deres leer ødelagt, så forsøger han at imødegå brud med en forventet indbyrdes solidaritet, som både vil få konsekvenser for den enkelte og for godsejeren. Men Christen Degn ødelægger jo selv sit slibestål i en demonstration, der tydeligvis er vendt imod herremandens repræsentanter. Han knækker det i protest, men først efter forgæves at have forsøgt at knække Hans Thansens pisk. Og en knækket pisk havde godt nok haft større symbolsk betydning end et knækket slibestål.

Et andet sæt aktanter, som måske ville være blevet overset i en mere traditionel mikrohistorisk tolkning, er de engstribere, som skulle slås. For hvordan så de egentlig ud? De fleste af dem var antagelig lange og smalle, og måske er det netop det, der er baggrunden for hele balladen. For bøndernes høleer havde langt skaft og en aktionsradius på næppe under halvanden meter. At gå side om side fra engstribens smalle led for at slå, var altså ikke ufarligt. Så bøndernes protest kan

⁹⁷ Christiansen: *Kulturhistorie*, s. 173.

⁹⁸ Busck: *Mikrohistorie*.

have handlet om arbejdsmiljø - hvis ikke dette er et utilladeligt funktionalistisk efterslæb. Man kan imidlertid omvendt forestille sig, at bønderne ved at slå på den lange led kunne blive nødt til at opløse de faste grupper, som de normalt slog og rev i. Og i det perspektiv bidrog bæreengenes geometri til (om end i det små) at opløse fællesskabet. En ANT-vinkel på historien handler altså om at tage landskabets og redskabernes materialitet alvorligt.

Når det gælder de humane aktanter, er det værd at pege på Mikkel Christensens status og anseelse. Han og konen blev ganske rigtig dømt fra gården, men de flyttede aldrig. Straffen har måske i virkeligheden blot ligget i betaling af ny indfæstning. Men den egentlige årsag til, at de blev på gården, var nok snarere, at de ikke var hvem som helst. Tilsammen var de det hyppigst benyttede par som bærrere og faddere ved barnedåb i sognet. De indgik altså centralt i de sociale netværk, der udgjorde en ikke ubetydelig del af de videre aktant-netværk. Mikkel førte sig da også frem som leder for sine standsfæller. Da den knapt 90-årige nabo Christen Gerning blev for gammel til at dyrke sin jord, fik Sahls øvrige bønder ordre om at gøre det i stedet. Men så snart Mikkel havde nedlagt forbud imod det, kom jorden til at ligge udyrket hen. Og et par år senere dristede han sig lige frem til egenmægtigt at afskedige godsets skovfoged.⁹⁹

Den sidste og ikke mindst væsentlige del af det netværk, som Frisholt-episoden kan siges at være en del af, udgøres af andre materialiserede oversættelser af lignende begivenheder. Altså af den historiografiske tradition. Og det er et netværk, der selv sagt aldrig når længere ud, end forfatteren har læst sig til. I det foreliggende eksempel er denne netværksdels væsentligste bidrag egentlig nok, hvor få tilsvarende begivenheder, der er kendt fra de kriseprægede 1730'ere. Der var mordet på Ahasverus Becker til Bækkeskov i 1738, men ellers er det ofte netop "strejken" på Frisholt, der har fået plads i litteraturen.¹⁰⁰ Langt de fleste sammenstød mellem fæstebønder og repræsentanter for deres husbond hører en senere del af århundredet til.¹⁰¹ Frisholt-historiens stærke placering i det historiografiske netværk skyldes altså – paradoksalt – dens enestående karakter. Dens manglende generalitet (med hensyn til 1700-tallets bondepolitik). Til gengæld giver historien, såfremt netværket udstrækkes både til Mikkel Christensens senere meriter og til andre relationer mellem Frisholts forpagter og hans fæstere, et vigtigt indblik i, hvordan livet *kunne* leves i 1700-årenes Midtjylland.

Aktør-Netværks-Teorierne kan i praksis bidrage til at redde mikrohistorien fra på den ene side at forfalde til anekdotisk lokalhistorie eller gammel kulturhistorie og på den anden til at begrænse sig selv til rent sproglig konstruktivism. Det kan blandt andet ske ved at vi som historikere underkaster os de følgende tre

⁹⁹ Frisholt Birks Tingbog 1735-40, s. 48r ff.

¹⁰⁰ Bjørn: *Bonde – herremand – konge*, s. 96 f.

¹⁰¹ Lotte Dombornowsky: *"Slagsmaale ere nu om Stunder langt sjældnere ...". Retsopfattelse og adfærd hos fynsk landalmue omkring år 1800*, Odense: Landbohistorisk Selskab.

”dogmeregler”: 1) ”Konteksten” er kun relevant (dvs. indgår kun i netværket), når den kan påvises gennem handling at være konkret forbundet med undersøgelsesgenstanden. 2) Der er ingen anden forklaring end den ”tykke” beskrivelse. 3) Forklaringsmæssig styrke skabes gennem intensiteten og arten af netværksforbindelser, i hvilke materialiteten står centralt.¹⁰²

Når al erkendelse er situeret, så er det en forudsætning for tilvejebringelse af væsentlig indsigt i fortidige samfundsforhold, at man som historiker bestræber sig på at åbne i stedet for at lukke. At gøre plads til løsslupne abduktioner og midlertidige tolkninger. Og eksempelvis at undlade den reduktion, det ville være, alene at fokusere på én forbindelse i netværket (f. eks. fra hovstrejken på Frisholt til klassekampsbegrebet).

Vi må indse, at der altid er mange mulige forbindelser, og at deres respektive svagheder og styrker relaterer sig til problemstillingen for vores aktuelle undersøgelse, dvs. til vor egen deltagelse i netværket. Ved sin grundantagelse om, at forbindelser ikke *er*, men uafslædt opstår og nedbrydes, styrkes og svækkes, kan ANT ydermere vise sig som et virksomt middel imod mikrohistoriens tendens til at vægte statiske strukturbeskrivelser frem for et dynamisk handlingsperspektiv.

Når den lille historie er materielt, praktisk og betydningsmæssigt forbundet med al anden historisk virkelighed, så er spørgsmålene om afgrænsning og repræsentativitet ikke længere påtrængende. For hvis mikroperspektivet naturligt afgrænses der, hvor interaktionen hører op; hvis der ingen relevant kontekst er, som ikke selv er en del af netværket; og hvis der ingen transcendentale metavirkelighed findes bag hverdagslivets rodede mylder af interagerende aktanter, så *har* mikrohistorien ikke noget særskilt problem. Fordi al historie i så fald må siges at være mikrohistorie.

BO FRITZBØGER
LEKTOR, DR. PHIL.
SAXO-INSTITUTTET
KØBENHAVNS UNIVERSITET
BOFRITZ@HUM.KU.DK

---

¹⁰² At især indeterminismen ikke er uproblematisk, understreges bl.a. af Jakob Arnoldi: Aktørnetværkteori: A-moderne (sociologisk?) teori, *Dansk Sociologi* 14(3), 2003, s. 9-23.

ABSTRACT**Micro History and Actor Network Theories: Context, Representation, and Relevance**

Traditional history focusing on nation states, often blame micro history that it is irrelevant if the case examined does not represent a larger historical reality (implied: national history). The matter of representation, however, presupposes that it is possible meaningfully to distinguish between a historical incident and its context. Representation consists in reference from incident to context, but this division is problematical. Based upon Actor-Network-Theories (ANT) and their insistence that reality is concrete the article argues that micro and macro histories are of the same kind and interconnected. Hence, micro history is viewed as the particular's participation in discursive networks of materiality and cognition including the studied case as well as the historians and their readers. The micro perspective naturally extends to the limit of network interaction. So, if no relevant context exists that is not itself part of the network, and if no meta-reality or a higher order is present behind the mess of everyday life, then micro history has no problem of representation.